

**PRISTUPAČNOST USLUGA SPECIJALNIH EDUKATORA I
REHABILITATORA ZA VRIJEME PANDEMIJE COVID-19 IZ
PERSPEKTIVE RODITELJA**

**ACCESSIBILITY OF SERVICES OF SPECIAL EDUCATORS
AND REHABILITATORS DURING THE COVID-19
PANDEMIC FROM THE PERSPECTIVE OF PARENTS**

Ćalasan Slađana, Mastilo Bojana, Vuković Bojana, Zečević Ivana
Medicinski fakultet u Foči, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Jedan od problema sa kojima su se suočila djeca sa smetnjama u razvoju i njihovi roditelji tokom pandemije uzrokovane virusom Covid-19 bio je zatvaranje ustanova u okviru kojih su specijalni edukatori i rehabilitatori direktno pružali svoje usluge. Cilj rada je sagledavanje ovog problema iz perspektive roditelja djece sa smetnjama u razvoju. Istraživanje je provedeno on-line putem, upitnikom izrađenim u programu Google Forms. Upitnik je popunilo 115 informanata, 95 majki (87,2%), 13 očeva (11,9%) i 2 staratelja djece (1,8%). Uzorak je činilo 41 dijete uzrasta od rođenja do sedam godina (36,9%), 48 djece od sedam do 13 godina (43,2%), devetoro djece od 14 do 21 godine (8,1%) i 15 starijih od 21 godine (13,6%). Podaci su prikupljeni tokom februara i marta mjeseca 2021. godine. Rezultati naše deskriptivne studije pokazali su da je prije pandemije 88,1% djece sa smetnjama u razvoju bilo korisnik usluga specijalne edukacije i rehabilitacije, najčešće jedan do dva puta sedmično (56,4%), u trajanju od 30 do 60 minuta (68,6%). Kao glavni razlog nepružanja ovih usluga tokom pandemije COVID-19 roditelji navode zatvaranje ustanova i izricanje mjera izolacije djetetu (23,5%) ili terapeutu (20%). Nemogućnost pružanja usluga roditelji su najčešće prevazilazili radom sa djetetom po uputama terapeuta (61,9%) ili korišćenjem on-line platformi (teleterapija) (28,9%). Novi način korišćenja usluga većini roditelja nije oduzimao više vremena (64,2%), novčanih sredstava (77,8%) niti uticao na izvršavanje njihovih poslovnih obaveza (66,7%). Nemogućnost direktnog pružanja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije prevaziđena je uvođenjem novih oblika podrške roditeljima u vidu njihovog savjetovanja za rad sa djecom po uputama terapeuta i kreiranjem on-line platformi (teleterapijom).

Ključne riječi: COVID-19, djeca sa smetnjama u razvoju, usluge specijalnih edukatora i rehabilitatora

ABSTRACT

One of the problems faced by children with disabilities and their parents as well during the Covid-19 virus pandemic was the closure of facilities where special educators and rehabilitators provided their services directly. The aim of this paper is to perceive this problem from the perspective of parents of children with disabilities. The research was conducted online, using a questionnaire developed in Google Forms. The questionnaire was completed by 115 informants, 95 mothers (87.2%), 13 fathers (11.9%) and two custodian of children (1.8%). The sample consisted of 41 children aged from birth to seven years (36.9%), 48 children from seven to 13 years (43.2%), nine children from 14 to 21 years (8.1%) and 15 older than 21 year (13.6%). Data were collected during February and March 2021. The results of our descriptive study showed that before the pandemic, 88.1% of children with disabilities were users

of special education and rehabilitation services, most often once or twice a week (56.4%), for 30 to 60 minutes. As the main reason for not providing these services during the COVID-19 pandemic, parents state the closure of institutions and the imposition of isolation measures on the child (23.5%) or the therapist (20%). The inability to provide services was most often overcome by parents working with the child on the instructions of a therapist (61.9%) or using an online platform, the so-called teletherapy (28.9%). The new way of using services did not take more parenting time (64.2%), money (77.8%) or affect the fulfillment of their business obligations (66.7%). The impossibility of providing special education and rehabilitation services directly has been overcome by introducing new forms of support to parents in the form of their counseling for working with children according to the therapist's instructions and creating an online platform (teletherapy).

Key words: COVID-19, children with disabilities, services of special educators and rehabilitators

UVOD

Prilikom uvođenja karantinskih mjera nisu uzete u obzir potrebe ranjivih osoba i onih koji su već bili u nepovoljnom položaju, tako da su uvedene mjere nesrazmjerno pogodile određene grupe stanovništva (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2020). Mjere kao što su zatvaranje škola i ograničavanje kretanja, remete ustaljeni život djece i društvenu podršku, a istovremeno izlažu dodatnom stresu roditelje i osobe koje se brinu o djeci jer moraju pronaći druge mogućnosti za brigu o njima ili se odreći odlaska na posao (The Alliance for Child Protection in Humanitarian Action, Technical Note: Protection of Children during the Coronavirus Pandemic, Version 1, March 2019).

Najčešći negativni aspekti pandemije COVID-19 su ograničene aktivnosti i socijalni kontakti (Murray, McKenzie, Martin, & Murray, 2021). Takođe je jasno da se određene društvene grupe, osim neposredne ugroženosti mogućom infekcijom, suočavaju i sa posebnim izazovima organizacije života u okolnostima ograničenog kretanja (Glumbić & Đorđević, 2020). Posebno su u teškoj poziciji djeca sa smetnjama u razvoju. Prestanak rada dnevnih boravaka i vrtića otvorio je problem staranja o djeci čiji su roditelji radno angažovani, a zbog prirode posla nije im omogućen rad od kuće (Pajvančić, Petrušić, Nikolin, Vladislavljević, & Baćanović, 2020). Kada su u pitanju djeca osnovnoškolskog uzrasta, zatvaranje škola i nastava na daljinu nisu praćene posebnim mjerama koje bi omogućile da djeca sa smetnjama u razvoju mogu da prate onlajn nastavu, odnosno da se obrazuju po individualnom obrazovnom planu, uz odgovarajuću pedagošku podršku (Pajvančić i sar., 2020). Poseban problem predstavlja i zatvaranje ustanova u okviru kojih su specijalni edukatori i rehabilitatori direktno pružali svoje usluge. Ovo je dovelo do pronalaženja novih načina rada sa djecom sa

smetnjama u razvoju, koji bi mogli zamijeniti dotadašnji neposredan tretman. Roditelji su najčešće prevazilazili nemogućnost pružanja direktnih usluga specijalnih edukatora i rehabilitatora komunicirajući sa njima putem on-line platformi (teleterapija). Postavlja se pitanje da li je novi način pružanja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije uticao na kvalitet i kvantitet istih. Cilj rada je sagledavanje ovog problema iz perspektive roditelja djece sa smetnjama u razvoju.

METODOLOGIJA

Uzorak

Upitnik je popunilo 115 informanata, 95 majki (87,2%), 13 očeva (11,9%) i 2 staratelja djece (1,8%). Uzorak je činilo 41 dijete uzrasta od rođenja do sedam godina (36,9%), 48 djece od sedam do 13 godina (43,2%), devetoro djece od 14 do 21 godine (8,1%) i 15 starijih od 21 godine (13,6%).

Mjesto i vrijeme istraživanja

Podaci su prikupljeni tokom februara i marta mjeseca 2021. godine.

Instrument

Za potrebe istraživanja kreiran je upitnik u programu *Google Forms*. Upitnik je zatvorenog tipa, sastoji se iz tri dijela koji sadrže ukupno 27 pitanja. Prvi dio upitnika sastoji se od šest pitanja (6) o sociodemografskim karakteristikama ispitanika (mjesto stanovanja, pol, kalendarski i školski uzrast, tip ometenosti djeteta). Drugi dio upitnika (8) odnosi se na kvalitet i kvantitet usluga specijalnih edukatora i rehabilitatora (da li je dijete bilo korisnik usluga, koliko često i dugo na sedmičnom nivou je trajao tretman, da li je roditelj/staratelj bio zadovoljan kvalitetom tih usluga, te da li je dijete bilo korisnik više različitih usluga specijalne edukacije i rehabilitacije). Posljednji, treći dio upitnika (13) sadrži ista pitanja kao i drugi dio, ali se odgovori roditelja odnose na vremenski period tokom pandemije uzrokovane virusom Covid-19. U ovom dijelu roditelji/staratelji takođe su dali i odgovore na pitanja o razlozima odlaganja ili nepružanja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije za vrijeme pandemije, kako su prevazišli tu nemogućnost, i da li im je novi način obezbjeđivanja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije oduzimao više novca i vremena ili uticao na izvršavanje njihovih poslovnih obaveza.

Procedure istraživanja

Istraživanje je provedeno *on-line* putem. Za upitnik je generisana posebna poveznica koja je prosljeđena na mail adrese različitih udruženja za djecu sa smetnjama u razvoju. Zaposlenici ovih udruženja prosljedili su upitnik roditeljima djece koja su korisnici njihovih usluga.

REZULTATI

Najveći broj djece u našem uzorku je sa govorno-jezičkim smetnjama (54,6%), zatim sa intelektualnom ometenošću (16,7%), 13% djece ima poremećaje iz spektra autizma, 10,2% motorička oštećenja (cerebralna paraliza, tjelesna invalidnost), a najmanji je broj djece sa senzornim oštećenjima (oštećenje vida, sluha) (5,5%).

Rezultati naše deskriptivne studije pokazali su da je prije pandemije uzrokovane virusom Covid-19 88,1% djece sa smetnjama u razvoju bilo korisnik usluga specijalne edukacije i rehabilitacije, najčešće jedan do dva puta sedmično (56,4%), u trajanju od 30 do 60 minuta (68,6%). Procenat djece koja nisu bila uključena u bilo kakav vid tretmana iznosi 11,9%. Veoma visok procenat roditelja izrazio je svoje zadovoljstvo kvalitetom usluga specijalne edukacije i rehabilitacije koje je dobijalo njihovo dijete (95,1%). Roditelji su naveli da je 55,3% djece bilo korisnik jedne, a 45,6% više različitih usluga specijalne edukacije i rehabilitacije, pri čemu su to najčešće bile usluge logopeda (73,8%). Usluge specijalne edukacije i rehabilitacije djeca su najčešće dobijala pri udruženjima za djecu sa posebnim potrebama (54,9%) i vrtiću/školi (36,3%). 65% roditelja moralo je biti uključeno u tretman, u smislu da je po uputama terapeuta radilo dodatno sa djetetom u kućnim uslovima, dok je 35% roditelja samo imalo obavezu da dovodi dijete na tretman.

Kada je u pitanju stanje tokom pandemije izazvane COVID-19, neočekivano visok procenat roditelja navodi da je njihovo dijete i u novonastalim uslovima korisnik usluga specijalne edukacije i rehabilitacije (86,4%), najčešće jedan do dva puta sedmično (61,8%), u trajanju od 30-60 minuta (71,8%). I dalje su roditelji u veoma visokom procentu zadovoljni kvalitetom pružanih usluga specijalne edukacije i rehabilitacije (96,1%). 63,1% djece nastavilo je da prima jednu, a 36,9% djece više različitih usluga. Logopedске usluge i u stanju pandemije ostaju najčešći tip usluga koje dijete prima (73,1%). Kao glavni razlog nepružanja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije tokom pandemije COVID-19 roditelji navode zatvaranje ustanova (71,8%) ili izricanje mjera izolacije djetetu (23,5%) ili terapeutu (20%). Bolest izazvana COVIDOM-19 dovela je do nemogućnosti pružanja usluga od strane terapeuta (12,9%) ili nemogućnosti primanja istih od strane djeteta (9,4%).

Od posebnog su nam značaja bili odgovori roditelji kako i na koji način su prevazišli nemogućnost pružanja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije. Najveći broj roditelja nastavio je da radi sa djetetom po uputama terapeuta u kućnim uslovima (61,9%). Terapeut je pratio dijete korišćenjem online platformi (teleterapijom) i na taj način obavljao tretman (28,9%). 8,2% roditelja bilo je primorano da angažuje privatnog terapeuta a isti procenat roditelja nije uspio da pronađe odgovarajuću alternativu tokom pandemije izazvane virusom COVID-19. Rezultati naše studije pokazali su da je većina specijalnih edukatora i rehabilitatora prevazišla nemogućnost direktnog pružanja usluga uvođenjem novih oblika rada koji su najčešće podrazumijevali savjetovanje roditelja za rad sa djecom u kućnim uslovima i kreiranje on-line platformi (teleterapiju).

Zanimljivi su podaci da novi način korišćenja usluga većini roditelja nije oduzimao više novčanih sredstava (77,8%), vremena (64,2%), niti uticao na izvršavanje njihovih poslovnih obaveza (66,7%). Ipak, postotak roditelja kod kojih je drugačiji način obezbjeđivanja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije tokom pandemije ipak ostvario negativan uticaj na njihovo novčana sredstva (22,2%), slobodno vrijeme (35,8%) ili izvršavanje poslovnih obaveza (33,3%) nije zanemarljiv. Postoji veliki broj razumnih objašnjenja i za jedne i za druge rezultate. Naime, rad sa djetetom u kućnim uslovima uglavnom nije povećao novčane izdatke iz prostog razloga što je roditelj u ovoj situaciji bio pošteđen ili troškova prevoza kako bi dijete odveo na tretman, ili izostajanja sa posla (uzimanja neplaćenog odsustva) kako bi brinuo o djetetu. Moramo napomenuti da se navedeno prvenstveno odnosi na roditelje koji su tokom pandemije mogli da obavljaju svoj posao od kuće. Ovi roditelji takođe nisu plaćali usluge čuvanja djeteta drugoj osobi ili ustanovi. U potpuno drugačijoj situaciji našli su se roditelji kojima zbog prirode posla nije omogućen rad od kuće. Oni su bili primorani pronaći i plaćati osobu koja će brinuti o njihovom djetetu, uzeti neplaćeno odsustvo ili dati otkaz, što je u svim slučajevima značilo pojačane troškove ili smanjenje prihoda. Kada je u pitanju slobodno vrijeme roditelja, pandemija je uglavnom ostvarila negativan uticaj. Naime, u uslovima prije pandemije, dok je dijete boravilo kod terapeuta gdje je primalo usluge neposrednog tretmana, roditelji su mogli da obavljaju neke privatne ili poslovne obaveze, ili iskoriste to vrijeme za odmor. U uslovima pandemije, pak, rad sa djetetom po uputama terapeuta zahtijeva stalno prisustvo roditelja i njihov cjelokupni angažman. Novi način korišćenja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije nije uticao na izvršavanje poslovnih obaveza roditelja ukoliko su oni mogli da rade od kuće. Ovi roditelji su uglavnom uspijevali da se organizuju na način da ne trpe ni njihove poslovne obaveze, niti rad sa djetetom po uputama terapeuta u kućnim uslovima. Potpuno drugu krajnost predstavljaju roditelji koji nisu mogli obavljati posao od kuće, a koji su usljed navedenih razloga, nemogućnosti istovremenog izvršavanja poslovnih obaveza i brige o djetetu, najčešće bili primorani uzeti neplaćeno odsustvo ili čak i dati otkaz.

ZAKLJUČAK

Nemogućnost direktnog pružanja usluga specijalne edukacije i rehabilitacije prevaziđena je uvođenjem novih oblika podrške roditeljima u vidu njihovog savjetovanja za rad sa djecom po uputama terapeuta i kreiranjem on-line platformi (teleterapijom). Veliki broj specijalnih edukatora i rehabilitatora razvio je kreativna rešenja koja su omogućila pružanje njihovih usluga uprkos ograničenjima izazvanim COVID-19. Usluge specijalne edukacije i rehabilitacije tokom pandemije, iz perspektive roditelja djece sa smetnjama u razvoju, uglavnom nisu izgubile na svom kvantitetu i kvalitetu.

LITERATURA

1. Alijansa za zaštitu djece u humanitarnim aktivnostima, Tehnička informacija: Zaštita djece za vrijeme pandemije koronavirusa, verzija 1, mart 2019 (The Alliance for Child Protection in Humanitarian Action, Technical Note: Protection of Children during the Coronavirus Pandemic, Version 1, March 2019)
2. Glumbić, N., & Đorđević, M. (2020). On-line podrška osobama s autizmom, njihovim porodicama i terapeutima tokom vanrednog stanja. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 19(1), 59–70.
3. Murray, G. C., McKenzie, K., Martin, R., & Murray, A. (2021). The impact of COVID-19 restrictions in the United Kingdom on the positive behavioural support of people with an intellectual disability. *British Journal of Learning Disabilities*, 1–7.
4. Odgovor na krizu uzrokovanu pandemijom COVID-19: analiza iz perspektive ljudskih prava i rodne ravnopravnosti (2020). Organization for Security and Co-operation in Europe. <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/470658> (pristupljeno 21. III 2021).
5. Pajvančić, M., Petrušić, N, Nikolin, S, Vladislavljević, A, Baćanović, V. (2020). Rodna analiza odgovora na COVID-19 u Republici Srbiji. *Misija OEBS-a u Srbiji i Ženska platforma za razvoj Srbije 2014–2020*.